

İlk Müslümanlar Bağlamında Tencîmu'l-Kur'ân*

ZEKİ HALİS

Öğr. Gör. Dr. | Iğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü

Özet: Bir toplumu değiştirmek ve o topluma yeni mükellefiyetler yüklemek, ancak o toplumun her türlü durumunu dikkate almakla mümkün olmaktadır. Kur'ân'ın nüzulünde de başta Müslümanlar olmak üzere muhatap toplumun seviyesi ve durumu dikkate alınmıştır. Bu yüzden Kur'ân, toptan bir anda değil, yirmi üç senede toplumun seviyesine, ihtiyacına, telakkisine ve terakkisine bağlı olarak peyderpey inmiştir. Böylece onlar, önceden benzerini görmedikleri bir kitapla bir anda baş başa kalmadıkları gibi bu nüzül neticesinde peyderpey inen vahiy, risâlet devri boyunca onlarla adım adım yürümüştür. Bunun sonucu olarak ise inen vahiy onları hiçbir zaman yalnız bırakmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, tencîm, peyderpey nüzül, hikmet, sebep, teselli, müjde.

* Bu makale, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırladığımız *Tencîmu'l-Kur'ân (Kur'ân'ın Parça Parça İnmesi)* adlı doktora tezimizden istifade edilerek hazırlanmıştır.

Giriş

Allah Teâlâ son kitabını son Peygamber’i aracılığıyla Arap toplumuna göndermiştir. Cahiliye dönemini yaşayan o günkü Arapların, birçok batıl inancı ve bu inançlara bağlı olarak pek çok bozuk âdeti vardı. İşte Son Peygamber (a.s.)’a inen Kur’ân, bu toplumun batıl inançlarını, bozuk adet ve geleneklerini düzeltmek için gönderilmiştir. Çoğunluğun okuma-yazma bilmediği, inançların ve geleneklerin oldukça kökleştiği bu toplumu olumlu yönde değiştirmek ve ıslah etmek için uzun bir zamana ihtiyaç vardı. Bu yüzden onlara tadrîcî muamelede bulunulmalıydı. Bunu sağlamak için de ahkâmın bir anda değil ara ara gelmesi gerekmektedir. İşte bunu, Kur’ân’ın Tencîm’i sağlamıştır. Bu nüzûl neticesinde yeni Müslüman olanlar bütün mükellefiyetlerle bir anda karşılaşmamışlardır.

Böylece o günkü Müslümanların ve Arap toplumunun durumunu göz önünde bulundurmak, Kur’ân’ın Tencîm’inin hikmetlerinden biri olmuştur. Bu nüzûl ile hem muhatapların eğitim durumları nazar-ı dikkate alınmış, hem risâlet devri boyunca Müslümanların yapmış oldukları hatalara anında müdahale edilmiş, hem de Müslümanların sürekli vahiy gündemli yaşamaları sağlanarak zamanın geçmesine bağlı olarak vahyin onların üzerindeki tesirinin azalması engellenmiştir.

1. Tencîm Kelimesi

“N-c-m” sülâsi kökten gelen “Tencîm” kelimesi, bu kökün tefîl babına girmiş mastar halidir. Bu kelime, نَجَمَ الشَّيْءُ يَنْجُمُ دُجُومًا örneğinde olduğu gibi, “ortaya çıktı” ve “doğdu” manalarına gelmektedir. Mesela bitkinin- boynuzun çıkması ve yıldızın doğması için bu kelime kullanılmaktadır.¹ Sülâsi babda bulunan bu fiil aynı zamanda, “borcu her ayın sonunda taksit taksit ödemek” manasına

¹ Er-Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 2001, s. 485; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, Dâru’l-Hadis, Kahire 2003, VIII,471; Ebu’l Hüseyin Ahmed İbn Zekerîyya İbn Fâris, *Mekâyîsu’l-Luga*, Dâru’l-Hadis, Kahire 2008, s. 887; Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs Min Cevâbir-ri’l-Kâmûs*, Mektebetu Hukûmeti’l-Kuveyt, Kuveyt 1965-2001, XXXIII,478.

da gelmektedir.² Aynı kökten gelen ve isim olarak kullanılan “necm” kelimesi de hem “yıldız”³ hem de “yerde ortaya çıkan gövdesiz bitkiler” manasına gelmektedir. Rahmân sûresi altıncı âyetteki⁴ “en-necm” kelimesi de birçok alim tarafından bu ikinci manada tefsir edilmiştir.⁵ Üçüncü olarak ise, Kur'an'ın peyderpey inen her bir bölümüne de الذَّجْم “en-necm” ya da çoğulu olan “en-nücüm” denilmektedir.⁶ Bu bağlamda âlimlerin bir kısmı, Necm sûresinin birinci âyetiyle, Vâkıa suresinin yetmiş beşinci âyetini⁷ bu üçüncü manaya göre tefsir etmişlerdir.⁸

Bu bağlamda Kur'an semasının yıldızlarının ayrı ayrı zamanlarda ortaya çıkmasına⁹ ceste ceste nâzil olmasına bu kökten bir tabir olarak “müneccemen nüzûl”¹⁰ yahut Arap dilinde ifade edildiği

² Ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XXXIII,478.

³ Mukâtil b. Süleymân el-Belhî, *el-Vucûb ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2008, s. 121; el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 485; İbn Manzûr, *Lisâmu'l-Arab*, VIII,471 vd; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XXXIII,475; Zeynuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkâdir er-Râzî, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'âni'l-Azîm*, (Thk. Hüseyin Elmalı), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997, s. 475; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Matbaai Ebuzziya, İstanbul 1935-1939, VI,4569.

⁴ Rahmân, 55/6.

⁵ Mukâtil b. Süleymân, *el-Vucûb ve'n-Nezâir*, s. 122; Ebû Ca'fer Muhammed İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'an*, *Tefsîrut-Taberî*, el-Mektebetu't-Tevfikîyye, Kahire 2004, XXVII,122 vd; el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 486; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, (Thk. İmâd Zeki el-Bârudî), el-Mektebetu't-Tevfikîyye, Kahire 2003, XXIX,88; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XXXIII,475 vd; İbn Manzûr, VIII,471; İbn Fâris, *Mekâyîsü'l-Luga*, s. 887; Z. er-Râzî, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'âni'l-Azîm*, s. 475; Yazır, *Hak Dini*, VI,4664.

⁶ Mukâtil b. Süleymân, *el-Vucûb ve'n-Nezâir*, s. 122; İbn Manzûr, VIII,471; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XXXIII,480; Şihâbu'd-Dîn Abdurrahman b. İsmâil b. İbrâhim Ebû Şâme el-Makdisî, *Kitâbu'l-Mürşidil-Vecîz İlä Ulûmin Teteallaku Bil-Kitâbi'l-Azîz*, (Thk. Tayyar Altıkulaç), Dâru Sâder, Beyrut 1985, s. 17; Yazır, *Hak Dini*, VI,4569.

⁷ Vâkıa, 56/75; Necm, 53/1.

⁸ Mukâtil b. Süleymân, *el-Vucûb ve'n-Nezâir*, s. 122; et-Taberî, *Tefsîr*, XXVII,43 vd, 210; el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 485; er-Râzî, *Mefâtih*, XXVIII,258; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XXXIII,480; Yazır, *Hak Dini*, VI,4570, 4772.

⁹ Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000, s. 98.

¹⁰ Yazır, *Hak Dini*, VI,4569.

şekliyle، تنجيم القرآن “Tencîmu’l-Kur’ân” (Kur’ân’ın peyderpey indirilmesi)¹¹ denilmektedir. Böylece Tencîmu’l-Kur’ân tabiri, Kur’ân’ın, Hz. Peygamber (a.s.)’ın nübüvveti süresince, meydana gelen olaylara ışık tutacak, problemlere çözüm getirecek bir şekilde âyet âyet, sûre sûre indirilmesi¹² manasına gelmektedir.¹³

2. Tencîm’in Müslümanlar Açısından Sebepleri ve Hikmetleri

Kur’ân’ın peyderpey nüzûlünün birçok hikmet ve sebebi bulunmaktadır. Bu hikmet ve sebeplerden bir kısmı, Hz. Peygamber (a.s.)’dan sonra vahyin ilk inanan muhatapları olan Müslümanlar ile alakalıdır. Kur’ân’ın toptan değil de peyderpey inmesi neticesinde Müslümanlar bir anda, bütün mükellefiyetleri şâmil bir kitabın tamamıyla muhatap olmadıkları gibi böyle bir kitabı çok kısa bir zamanda okuma ve ezberleme zorunda da kalmamışlardır. Ayrıca bu nüzûl sayesinde, özellikle ilk devirlerde Hz. Peygamber (a.s.) ile birlikte birçok eziyete ve sıkıntıya maruz kalan Müslümanlar, peyderpey gelen âyetlerle teselli ve takviye edilmişlerdir. Diğer taraftan bu nüzûl neticesinde peyderpey nâzil olan vahiy, çok önemli yanlışlar yaptıklarında Müslümanları hemen uyarılmış ve yanlışlarını düzeltilmiştir.

2.1. Müslümanların Ekserisinin Ümmî Oluşu

Kur’ân’ın peyderpey inişinin önemli sebep ve hikmetlerinden birisi, o günkü Müslümanların ve diğer muhatapların okuma-yazma ve eğitim durumlarının gözetilmesidir. Çünkü Kur’ân’ın nâzil oldu-

¹¹ Bkz. Muhammed Abdu’l-Azîm ez-Zerkânî, *Menâbilu’l-İrfân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, el-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut 2003, I,56 vd; Subhî es-Sâlih, *Mebâbis fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Dersâadet, İstanbul ts., s. 49; Mevlüt Güngör, “Kur’ân’ın Peyderpey İndirilmesindeki Hikmetler” *D.İ.D.*, S. III, Temmuz- Ağustos-Eylül 1988, s. 3; Necmettin Gökür, “Hz. Muhammed’in Ümmî Olması Kur’ân-ı Kerim’in Peyderpey Nâzil Olmasının Hikmetlerinden Biri Midir?” *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 17, 2008, 197-222, s. 199.

¹² Gökür, Hz. Muhammed’in Ümmî Olması Kur’ân-ı Kerim’in Peyderpey Nâzil Olmasının Hikmetlerinden Biri Midir?” s. 199.

¹³ Tencîm’le ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Zeki Halis, “Hz. Peygamberi Teselli ve Kalbini Takviye Bağlamında Tencîmu’l-Kur’ân”, *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, Nisan 2012, 83-118, ss. 84 vd.

ğu muhitte yaşayan Arapların birçoğu ümmî olup, okuma yazma bilmiyordu.¹⁴ Müslümanlar buna ilave olarak Mekke'de müşriklerle, Medine'de Yahûdiler ve münafıklarla uğraşmak zorunda kalıyorlardı. Ayrıca İslâm'ı savunuyor ve yaymaya çalışıyorlardı. İşte bütün bu zorluklar ve sıkıntılar içerisinde Kur'ân'ı ezberlemeleri,¹⁵ akli, dinî ve içtimaî hususlarda tek bir defada incek tam bir kitabı almaları¹⁶ ve onunla amel etmeleri mümkün değildi.

Hz. Peygamber (a.s.)'ın gönderildiği toplumun ümmîliği âyette şöyle ifade edilmiştir: هو الذي بعث في الأميين رسولا منهم يتلو عليهم آياته و يزكيهم و يعلمهم الكتاب و الحكمة و إن كانوا من قبل لفى ضلال مبين “O, ümmilere, içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Hâlbuki onlar, bundan önce apaçık bir sapıklık içinde idiler.” (Cum'a, 62/2)

Bu âyette bahsedilen ümmî toplumun fertlerinin birçoğu, “kitap”dan haberdar değillerdi ve hiç uyarılmamışlardı.¹⁷ Bu yüzden önceden alışık olmadıkları Kur'ân, toplu halde yazılı bir metin olarak gelseydi bu ümmî toplum içinde, onu okuyabilecek insan ya bulunamayacak ya da çok az bulunacaktı. Böylece Kur'ân'ın toptan inmesinin muhataplara faydası olmayacak, hatta onların kaldırılmayacakları yüklere sebebiyet verecekti.

¹⁴ Râzi, *Mefâtih*, XV,19; ez-Zerkânî, *Menâbil*, I,59; Nüreddin Itr, *Ulümü'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Matbaatu's-Sabâh, Dimeşk 1996, s. 32; Mennâ el-Kattân, *Mebâbis fî Ulümü'l-Kur'ân*, Mektebetu Vehbe, Kâhire 2008, s. 105; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *et-Tibyân fî Ulümü'l-Kur'ân*, Dâru'l-Cil, Beyrut ts., s. 33; M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2012, III,516; Musa Şahin Laşin, *el-Leâlî'l-Hisân fî Ulümü'l-Kur'ân*, Dâru'ş-Şurûk, Kahire 2002, s. 18; *Abdullah Muhammed Selkîni, Mûcezz fî Ulümü'l-Kur'ân ve Usûlî't-Tefsîr*, Dâru'l-Mektebî, Dimeşk 2002, s. 32.

¹⁵ Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, *el-Medbal Li Dirâseti'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Dâru'l-Cil, Beyrut 1992, s. 71; Muhammed Mahmûd Hicâzî, *el-Vahdetü'l-Mevdüyye fî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Dâru'l-Kutubî'l-Hadîse, Kahire 1970, s. 80.

¹⁶ Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî, *el-Mizân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-A'lamî Li'l-Mathbûât, Beyrut 1997, IV,164; Emine Ahmed Hasan, *Nazarîyyetu't-Terbiye fî'l-Kur'ân ve Tatbîkâtubâ fî Abdî'r-Rasûl*, Dâru'l-Meârif, Kahire 1985, s. 197.

¹⁷ Bkz. Yasin, 36/6.

Ayrıca Kur’ân, ne kolayca ezberleyebilecekleri tarzda bir şiir, ne de birbirlerine rahatça nakledebilecekleri bir nesirdi. Bu yüzden, onu ezberlemek ve anlamak için uzun bir zamana ihtiyaçları vardı.¹⁸ İşte onlara bu uzun zamanı, Kur’ân’ın yirmi üç senede peyderpey nüzûlü sağlamıştır. Bu nüzûl neticesinde inen ayetleri daha iyi bir şekilde okuma,¹⁹ ezberleme, manalarını derin bir şekilde anlama, içindeki maslahatları ve hikmetleri daha iyi kavrama, uygulama,²⁰ içerdiği hikmetleri ve kıymetli ilimleri çıkarmak sûretiyle dinde anlayış sahibi olma²¹ gibi imkânlarla ulaşmışlardır. Böylece bu nüzûl teorik ve pratik yönden onlar için oldukça faydalı olmuştur.²² Çünkü nâzil olan ayetleri daha iyi anlayınca, daha iyi bir şekilde amel etmişlerdir.²³ Böylece “Tencîm”in sonucu olarak mesaj ve öğretiler, tedrici yoluyla mü’minlerin zihinlerinde iyice yer etmiş, değişik zamanlarda değişik üsluplarla okunan âyetlerden daha iyi istifade etmişlerdir.²⁴ Ayrıca Kur’ân’daki bütün hükümleri bir anda almak zorunda kalsalardı, dinden nefret edip kaçabilirlerdi.²⁵

¹⁸ Muhammed Bekr İsmâil, *Dirâsât fî Ulûmî'l-Kur’ân*, Dâru'l-Menâr, Kahire 1999, s. 31.

¹⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’an Tefsiri*, III, 249; Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur’an, Kur’an’ın Anlamı ve Tefsiri*, (Çev. Komisyon), İnsan Yayınları, İstanbul 1986, III,527.

²⁰ Ebu'l-Fadl Şihâbu'd-Dîn es-Seyyid Mahmûd el-Âlûsî, *Rûbu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur’ânî'l-Azîm ve's-Seb’îl-Mesânî*, (Thk. es-Seyyid Muhammed es-Seyyid, Seyyid İbrahim İmrân), Dâru'l-Hadîs, Kahire 2005, XIX-XX,22; Muhammed Ali es-Sâbüni, *Safvetu't-Tefâsîr*, Dersâadet, İstanbul ts., II,179; Said Havvâ, *el-Esâs fî't-Tefsîr*, Dâru's-Selâm, Kahire 2009, IV,269; Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’an Tefsiri*, III,516; Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur’ân Psikoloji Atlası*, Kendini Bilmek Yayınları, Malatya 2010, III,133; Komisyon, *el-Muntehab fî Tefsiri'l-Kur’ânî'l-Kerîm*, Vizâretü'l-Evkâf, Kahire 1985, s. 425; Mehmet Sürmeli, *Sabâbenin Kur’an Anlayışı*, Mavi Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 152 vd.

²¹ Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Abkâmu'l-Kur’ân*, (Nşr. Abdus-selam Muhammed Ali Şahin), Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut 2007, III,271.

²² Yazır, *Hak Dini*, V,4584.

²³ Muhammed et-Tâhîr İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tabrîr ve't-Tenvîr*, Dâru Suhnûn, Tunus 1997, XIX,20.

²⁴ et-Tabâtabâî, *el-Mîzân*, IV,164; Güngör, “Kur’ân’ın Peyderpey İndirilmesindeki Hikmetler”, s. 14 vd; Kasapoğlu, *Kur’ân Psikoloji Atlası*, III,134.

²⁵ Muhammed Atris, *el-Mu’cemu'l-Vâfi li-Kelimâti'l-Kur’ânî'l-Kerîm*, Mektebetü'l-Âdâb, Kâhire 2006, s. 851.

Kısaca Onu daha iyi anlasınlar diye Allah-u Teâlâ Kur'ân'ın nüzûlünü parçalara ayırmıştır.²⁶ Bununla ilgili olarak bir rivayette Hz. Ömer de şöyle demektedir: “Kur'ân'ı beşer âyet şeklinde öğrenin. Çünkü Hz. Cebrâil de onu beşer beşer indiriyordu.”²⁷ Diğer taraftan özellikle Mekke döneminde inananların sayısı fazla değildi. Ancak inen vahyin de yazılması gerekiyordu. Şayet vahiy peyderpey değil de birden inmiş olsaydı, hepsini yazma imkânları olmayacaktı.²⁸ Çünkü o toplumda yazı malzemesi ve eğitim-öğretim imkânı oldukça az idi.²⁹ Ayrıca onların kitapları göğüsleri, arşivleri hâfızalarıydı. Muhtelif bilgileri topladıktan sonra bunları ezberleyip anlayacak kadar yazma ve tedvîn yetenekleri yoktu. Her meselede bu şekilde ezbere dayanmak durumunda oldukları için, ezber hususunda oldukça kabiliyetli hale gelmişlerdi. Şiirlerini, neseplerini ve tarihlerindeki önemli günleri ezberliyorlardı. Onların bu durumları göz önüne alındığında Kur'ân'ın da bu şekilde ezbere dayanması gerekiyordu. Ezbere dayanması ise, ancak peyderpey inmesiyle mümkün olabilirdi. Çünkü Kur'ân, toptan bir defada inseydi yukarıda da belirttiği gibi bu ümmî toplumun, Kur'ân'ın hepsini kısa bir sürede kolayca ezberlemesi, manalarını anlaması ve âyetlerini tefekkür etmesi kolay olmazdı. Zira onların ezberleme kabiliyetleri iyi olsa da Kur'ân, bir oturuşta okunacak yahut bir günde ezberlenecek kadar kısa değildi. Bundan dolayı Müslümanların onu ezberleyebilmeleri için Kur'ân'ın, Hz. Peygamber (a.s.)'a parça parça indirilmesi, Allah'ın onlara bir lütfudur. Böylece ara ara nâzil olan âyetleri ezberlemiş, manalarını tefekkür edip hükümlerini uygulayabilmişlerdir.³⁰

²⁶ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fetbu'l-Kadir, el-Câmi Beyne Fenney'r-Rivâye ve'd-Dirâye Min İlmi't-Tefsîr*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2000, s. 1026.

²⁷ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2000, II,332.

²⁸ es- Sâbûnî, *et-Tibyân*, s. 33; Muhittin Akgül, *Kur'ân İklimine Seyahat*, Işık Yayınları, İstanbul 2008, s. 124.

²⁹ Zeki Duman, *Nüzûlundan Günümüze Kur'ân ve Müslümanlar, Nasıl Okudular Nasıl Okumalıyız*, Fecr Yayınevi, Ankara 1996, s. 61.

³⁰ Abdu'l Mün'im en-Nemir, *Ulûmu'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dâru'l-Kutubi'l-

Her ne kadar âyetler, düz bir taş, kemik, ya da başka bir şey üzerine yazılmış olsa da, onların ezbere dayanma zorunlulukları değişmemiştir. Çünkü o gün Kur'ân'ın hepsini üzerine yazmalarına imkân sağlayacak kadar yeterli miktarda kâğıt mevcut değildi. Dolayısıyla onlarda esas olan ezberdi. Ayrıca, bu malzemeler üzerine yazılı olan Kur'ân'ın elden ele dolaşması da mümkün değildi. Bir veya iki ayetin taşınma imkânı olsa da, kemik, hurma dalı ve taş üzerine yazılı bir veya birden fazla sureyi taşıma imkânı yoktu.

Kur'ân'ın peyderpey indiği düşünülürken ve onların da yazıya dayanmak zorunda kaldıkları farz edildiğinde durum bu şekildedir. Şayet, Kur'ân bir defada inseydi ve onlar da sadece yazıya dayanmak zorunda kalsalardı nasıl bir durumla karşılaşarlardı? Kur'ân'ın bütün ayetlerini ve surelerini yanlarında taşıyabilirler miydi? Taşıyamamaları durumunda yukarıda ifade edildiği gibi onların hepsini bir anda ezberleyebilirler miydi? Bunların pek de mümkün olmayacağı ortadadır. O halde onların ezbere dayanmaktan başka yolları yoktu. Bundan dolayı Allah, Kur'ân'ın inişi konusunda onlara merhamet etmiş, onlara kolaylıkla muamelede bulunmuş ve onları bir anda bütün Kur'ân'ı okumakla, ezberlemekle ve ondaki bütün hükümlerle amel etmekle mükellef kılmamıştır. Bu durum âyette şöyle ifade edilmiştir: *و قرآنا فرقناه لتقرأه على الناس على مكث و نزلناه تنزيلا* "Biz Kur'ân'ı, insanlara dura dura okuyasın diye âyet âyet ayırdık ve onu peyderpey indirdik." (İsrâ, 17/106)

Bu âyet de Kur'ân'ın, ezberlenmesini, anlaşılmasını ve manalarını derince tefekkür edilmesini kolaylaştırmak için müneccemen indirildiğine işaret etmektedir.³¹ Bu âyette ifade edildiği gibi saha-

İslâmiyye-Dâru'l-Kitâbi'l-Mısri-Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnânî, Kâhire 1983, s. 82 vd; el-Kattân, *Mebâhis*, s. 105; Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, *el-Îcâz ve'l-Beyân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Mektebetü's-Şurûk ed-Devliyye, Kahire 2007, s. 61.

³¹ el-Âlûsî, *Rûbu'l-Meânî*, XV-XVI,256; Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî ve Celâleddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mahallî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, Dâru'l-Menâr, Kahire ts., s. 292; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâlî Âlîsî ve Tefsîri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1991, IV,1926; Abdurrahman b. Nâsır es-Sa'dî, *Teysîru'l-Kerimü'r-Rahman fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, Mektebetu Beyti's-Selâm, Riyad 2010, s. 480; Kasapoğlu,

be, Kur'ân'ı yirmi üç sene zarfında, indiği gibi yavaş yavaş ve anlayarak okumuşlardır.³² Özet olarak, böyle bir nüzül Müslümanlara, Kur'ân'ı almalarında, yazıya geçirmelerinde, ezberlemelerinde, manaları üzerinde düşünüp anlamalarında, hazmetmelerinde ve hayata geçirmelerinde büyük ölçüde yardımcı olmuştur.³³

Ümmî Arap toplumuna Kur'ân'ın peyderpey inişi hususunda Mevdûdî de şöyle demektedir: “Vahyin Hz. Peygambere peyderpey gelmesi İslâm ümmetini hem teori hem de pratik bakımından yetiştirme ve eğitme hedefini güdüyordu. Her şeyden evvel câhil olan Araplar peyderpey gelen âyetleri kolayca hıfzetme imkânını buluyordu. Çünkü o gün için Medenî imkâna erememiş bedevîlerin, tamamlanmış olarak incek kitabı muhafaza etmeleri ve özellikle yazı imkânları bulunmayan câhiliye toplumunun bunu elden ele intikâl ettirmesi güç olurdu. Ayrıca bilgiden ve sosyal imkânlardan yoksun olan Arap toplumunun Kur'ân'ın kastettiği manayı anlaması ve bunu hazmederek yetişmesi sağlanıyordu.”³⁴

Ayrıca, Kur'ân'ın ihtiva ettiği hükümler birden nâzil olsa idi, yeni Müslüman olacak kimselerin bu hükümlerin hepsi ile daha İslâm'ın bidâyetinde mükellef olmaları icab edecekti. Mesela Müslümanlar, hem sayı hem de güç bakımından pek az buldukları bir zamanda cihâd ile mükellef olacaklardı. Bu ise tadrîc ve teshîl kaidesine münâfi olduğu gibi, İslamiyet'in çabukça yayılmasına da engel olacaktı.³⁵ Fakat “Kur'ân'ın Tencim”ine bağlı olarak mükellefiyetler de peyderpey indiği için böyle bir durum yaşanmamıştır. Böylece hem Müslümanlar Kur'ân'ı en güzel şekilde anlamış ve

Kur'ân Psikolojik Atlası, III,135.

³² Zeki Duman, “Asr-ı Saadet'te ve Günümüzde Kur'ân'a Bakış Açısı”, *Kur'ân'ı Nasıl Anlamalıyız Sempozyum, Tebliğ ve Müzakereleri*, (Ed. Abdulhamit Birişik), 7-8 Haziran 1994 Bursa, (ss. 21-32) Kurav Yayınları, Bursa 2005, s. 28.

³³ Güngör, “Kur'ân'ın Peyderpey İndirilmesindeki Hikmetler”, s. 23.

³⁴ Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *Kur'ân'ı Nasıl Anlayalım*, (Çev. Bekir Karlığa), İşaret Yayınları, İstanbul 1997, s. 83 vd.

³⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Tefsîr Tarihi*, Örnek Matbaası, Ankara 1955, s. 16; Celal Kırca, *Kur'ân ve İnsan, Kur'ân Araştırmaları 1*, Marifet Yayınları, İstanbul 1996, s. 277.

uygulamışlar, hem de İslamiyet yavaş yavaş güçlendiği için Müslümanlar az ve güçsüz iken yok olup gitmemişlerdir.

2.2. Müslümanları Teselli Etmek ve Müjdelemek

Kur'ân'ın peyderpey nâzil olmasının hikmetlerinden birisi de sıkıntılı anlarda Müslümanları teselli etmek ve onları gelecekte elde edecekleri zaferler ve başarılarla müjdelemektir. Bu sebeple Kur'ân, hadiselerle bağlı olarak Müslümanların kalplerini takviye etmek, onları karşılaştıkları eziyetlere karşı teselli etmek, onlara ümit ve cesaret aşılamak amacıyla yirmi üç senede peyderpey nâzil olmuştur.³⁶ Müslümanlar, özellikle kıssalar vasıtasıyla, kendilerinden önce de müminlerin yaşadığını, onların da birçok eziyete maruz kaldıklarını ama imanları sayesinde sabrettiklerini öğrenmişlerdir. Bu kıssalar, mutlu sonun her zaman müminlere ait olduğunu haber vermiştir. Bu mutlu son, ya dünya hayatında iken kazanılacak bir zafer şeklinde, ya da ahirette verilecek tam bir mükâfat şeklinde meydana gelmektedir.³⁷

Mekkeli müşrikler ilk Müslümanlara, iktisadi ilişkileri kesme, mallarına el koyma, onlarla evlenmeyi yasaklama, öldürme ve yakma gibi çeşitli şekillerde eziyet etmişler³⁸ ve onlarla alay etmişlerdir. Bütün bunlar, Müslümanların kalplerinin takviye edilmesini, vahyin onları yönlendirmesini ve desteklemesini gerektiriyordu. Bu ise ancak "Kur'ân'ın Tencîmi"yle mümkün olmuştur.³⁹ Kur'ân peyderpey nâzil olunca, sıkıntıya düştüklerinde onları teselli eden, kalplerine inşirah veren ve galip geleceklerini haber veren ayetler nâzil oluyordu. Bu teselli ve müjdeler vasıtasıyla yeni bir aşk ve

³⁶ el-Hâfız İmâdu'd-Dîn Ebu'l-Fidâ İsmâil İbn Kesîr, *Muhtasar Tefsîr İbn Kesîr*, (Thk. ve ihtisâr, Muhammed Ali es-Sâbûnî), Dâru'l-Kalem-Mektebetu Cidde, Beyrut ts., II,631; Zerkânî, *Menâbil*, I,60; Mevdûdî, *Tefhim*, III,55; Ebû Şehbe, *el-Medhal*, s. 71; Selkîni, *Mücez fî Ulûmî'l-Kur'ân*, s. 37; Havvâ, *el-Esâs fî't-Tefsîr*, IV,269; Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası*, III,133.

³⁷ Muhammed Kutup, *Dirâsât Kur'âniyye*, Dâru's-Şurûk, Kahire 1995, s. 101.

³⁸ İbn Sa'd b. Menî' *ez-Zühri*, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, (Thk. Ali Muhammed Ömer), Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 2001, I,178.

³⁹ Muhammed Ra'fet Saîd, *Târîhu Nuzûlî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Vefâ, Mansûra 2002, s. 40.

heyecanla dine sarılıyor ve ilk günkü heyecanlarını her daim hissediyorlardı. Bu yüzden ümitsizlik, ülfet ve rehavet hali onlara hâkim olamıyordu. Kur'ân'ın peyderpey indirilişinin hikmetlerinden birisi olan bu durum, Nahl sûresinde açık bir şekilde ifade edilmiştir: “Ey Muhammed! De ki: ‘Rûhu'l-Kudüs (Cebrâil), iman edenlere sebat vermek, Müslümanları doğru yola iletmek ve onlara müjde vermek için, Rabbin katından hak olarak indirdi.” (Nahl, 16/102)

Âyette indirmeyi anlatmak için نَزَّلَ (nezzele) formu kullanılmıştır. Bunun sebebi “inzâl” formunun daha çok “bir defada indirme” için kullanılırken, “tenzîl” formunun “peyderpey indirme” için kullanılmasıdır.⁴⁰ Bundan dolayı, Cebrâil'in Müslümanlara sebat vermek için Kur'ân'ı indirdiği anlatılan bir yerde, “tenzîl” formunun kullanılmış olması oldukça uygundur.

Bu âyete göre peyderpey nüzûlün sebeplerinden birisi, mü'minlerin inançlarındaki kesinliği, kalplerindeki itminanı artırmak ve onları gelecekte elde edecekleri güzelliklerle müjdelemektir. Bu nüzûl neticesinde inen her vahiy Müslümanlara psikolojik destek sağlamış, inkârcıların her türlü baskısı karşısında, korku, kaygı, endişe, sıkıntı ve üzüntü yaşadıklarında, belli aralıklarla müdahale ederek Müslümanlara destek olmuştur.⁴¹ Dolayısıyla bu nüzûl Müslümanlar hakkında rahmet olmuştur.

Mevdüdü'nin dediği gibi Müslümanlar, inanmayanlarla büyük bir mücadeleye giriştiklerinden dolayı, bu mücadelede sabır gösterebilmek ve başarılı olabilmek için teselliye ihtiyaçları vardı. İşte çoğunluğu fakir ve güçsüz kişilerden oluşan bu ilk Müslümanların aslında tek teselli kaynağı, her hâdise ile birlikte nâzil olan âyetlerin getirdikleriydi.⁴² Kur'ân bu manada, gerek geçmiş ümmetlerin kısısaları vasıtasıyla gerekse doğrudan, Müslümanların galip, inanmayanların ise mağlup olacaklarını haber vererek Müslümanları teselli

⁴⁰ el-İsfehâni, *el-Müfredât*, s. 491; Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, Dâru'r-Reyyân Li't-Turâs, Medîne ts., s. 93; Yazır, *Hak Dini*, I,645.

⁴¹ Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası*, III,129.

⁴² Mevdüdü, *Kur'ân'ı Nasıl Anlayalım*, s. 84 vd.

ediyor, yeri geldiğinde onları cihad konusunda cesaretlendiriyordu.⁴³ Mesela Mümin sûresinde, Allah'ın dünya hayatında ve âhirette iman edenlere yardım edeceği belirtilerek Müslümanlar müjdelenmiş ve şu şekilde teselli edilmişlerdir: “Şüphesiz ki Biz, peygamberlerimize ve iman edenlere hem dünya hayatında hem de şahitlerin şahitlik edecekleri günde yardım ederiz. O gün zalimlere, mazeretleri fayda vermez. Lanet de onlarıdır, kötü yurt da onlarıdır.” (Mümin, 40/51)

Yani peygamberleri ve iman edenleri düşmanlarına galip hale getireceğiz. Onlar dünya hayatında inkârcı düşmanlarından çeşitli yollarla intikam alacaklardır. Ahirette de zaten inananlar galip olacaktır.⁴⁴ Böylece Mekki⁴⁵ olan bu âyetle Müslümanlar teselli edilmiştir. Teselliye en fazla muhtaç oldukları bu dönemde bu tür âyetlerin gelmiş olması iman edenler için oldukça önemlidir.

Âl-i İmrân sûresindeki âyette ise özellikle Uhud Savaşında⁴⁶ yaşananlardan dolayı inananların üzülmemeleri, gevşekliğe kapılmamaları istenmiştir. Çünkü âyete göre en üstün kişiler müminlerdir: “Gevşemeyin, hüzünlenmeyin. Eğer (gerçekten) iman etmiş kimseler iseniz üstün olan sizlersiniz. Eğer siz (Uhud'da) bir yara aldıysanız, şüphesiz o topluluk da (müşrikler de Bedir'de) benzeri bir yara almıştı. İşte (iyi veya kötü) günleri insanlar arasında (böyle) döndürür dururuz. Allah, sizden iman edenleri ayırt etmek, sizden şahitler edinmek için böyle yapar. Bir de Allah, iman edenleri arındırmak ve küfre sapanları mahvetmek için böyle yapar.” (Âl-i İmrân, 3/139-141)

Bu âyet, Uhud'da karşı karşıya kaldıkları ölüm ve yaralanma hususunda Müslümanlara bir tesellidir. Yani Uhud'da düşmanlarınız karşısında size isabet eden şeylerden dolayı zaafiyete düşmeyiniz ve hüzünlenmeyiniz. Çünkü üstün olan sizsiniz. İşin sonunda

⁴³ Enfâl, 8/65.

⁴⁴ eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, s. 1561.

⁴⁵ Celâleddin Abdurrahmân es-Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl fî Esbâbi'n-Nuzûl*, Müessesetü'l-Muhtâr, Kahire 2006, s. 236; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, s. 1549.

⁴⁶ Uhud Savaşıyla ilgili diğer âyetler için bkz. Âl-i İmrân, 3/121-129; 149-175.

zafer ve galibiyet sizin olacaktır. Ayrıca ölüm ve yaralanma size isabet ettiği gibi onlara da isabet etmiştir.⁴⁷ Sizin onlardan üstün olmanızın sebebi, sizin savaşınızın Allah için olması onların savaşlarının ise şeytan ve küfrü yüceltmek için olmasıdır.⁴⁸

Müfessirler de genel olarak yukarıdaki 140'ıncı âyette Uhud savaşı ile Bedir savaşının mukayesesinin yapıldığı kanaatindedirler. Fakat Uhud Savaşı'ndaki kayıpların ve yaralanmaların karşılaştırıldığını söyleyenler de vardır.⁴⁹ Genel görüşe göre Allah, Uhud Savaşı'nda yenilgiye uğramış olan müminleri teselli etmek ve cesaretlendirmek için onlara Bedir Savaşı'ndaki zaferlerini hatırlatmıştır.⁵⁰

Katâde'ye göre de yukarıdaki âyetler, Hz. Peygamber (a.s.)'in ashabını teselli etmiş ve onları düşmanla savaşmaya teşvik etmiştir.⁵¹ Müslümanların inkârcılardan üstün olduğu Uhud savaşından sonra tarihen sabit olmuştur. Müslümanlar Hz. Peygamber (a.s.)'la birlikte Uhud Savaşı'ndan sonra düşmanlarına karşı hep galip gelmişlerdir.⁵² Böylece Müslümanlar, bu âyetin verdiği müjdeyi ve teselliyi bizzat yaşadıkları için bu onların imanlarını daha da kuvvetlendirmiştir.

Ayrıca bu âyetlerden önce 137'inci âyette de geçmişte birçok ümmetin yaşadığı belirtilmekte ve o ümmetlerin başlarına gelenleri görmek için yeryüzünde seyahat tavsiye edilmektedir. Böylece bu seyahat sonunda peygamberlere inanmayıp onları inkâr edenlerin halleri daha iyi görülecektir.⁵³

⁴⁷ et-Taberî, *Tefsîr*, IV,106; Cârullah Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf An Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vucûbi't-Te'vil*, (Nşr. Muhammed Abdusselam Şahin), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, I,409; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, s. 318.

⁴⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I,409; er-Râzî, *Mefâtih*, IX,13.

⁴⁹ et-Taberî, *Tefsîr*, IV,108 vd; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I,410; er-Râzî, *Mefâtih*, IX,13; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, s. 318; Yazır, *Hak Dini*, II,1181.

⁵⁰ Komisyon, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007, I,678.

⁵¹ et-Taberî, *Tefsîr*, IV,106.

⁵² eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, s. 318.

⁵³ Âl-i İmrân, 3/137.

Bu âyetlerden birkaç âyet sonra, peygamberlerle birlikte kâfirlere karşı mücadele eden Allah dostlarından bahsedilerek, Allah yolunda cihada teşvik edilmişlerdir: “Nice peygamberler vardır ki, kendileriyle beraber birçok Rabbe adanmış çarpıştı da bunlar Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zaafa düşmediler, boyun eğmediler. Allah, sabredenleri sever. Onların sözleri ancak, ‘Rab-bimiz! Bizim günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlıkları bağışla ve (yolunda) ayaklarımızı sağlam tut. Kâfir topluma karşı bize yardım et’ demekten ibaretti. Allah da onlara hem dünya nimetini, hem de ahiretin güzel mükâfatını verdi. Allah, güzel davrananları sever.” (Âl-i İmrân, 3/146-148)

Yani geçmiş peygamberlerde ve onların ümmetlerinde sizin için iyi örnekler vardır. Siz de onlar gibi sabretmeli ve cihada devam etmelisiniz. Onlardan öyleleri vardı ki düşmanları tarafından birçok musibete veyahut yenilgiye maruz kalmalarına rağmen hiçbir şekilde zaafiyete düşmemişlerdir. Çünkü onların başlarına bu musibetler, Allah ve peygamber yolunda oldukları için geliyordu. Sizin durumunuz da aynı olduğu için siz de herhangi bir zaafa kapılmamalısınız.⁵⁴

Ayrıca geçmiş Müslümanlar herhangi bir zaafa kapılmadıkları gibi günahlarından dolayı Allah’a istiğfarda bulunmuşlar, ayaklarının kaymaması ve kâfirlere gâlip gelmek için Allah’tan yardım istemişlerdi. Allah da onların bu duasını kabul ederek onlara hem dünya nimetlerinden hem de ahiretin en güzel mükâfatlarından ihsan etmişti. İşte sizler de o müminler gibi davranırsanız, siz de onların elde ettikleri nimetleri, mükâfatları ve Allah’ın rızasını kazanırsınız.

Bu konuyla bağlantılı olarak Bakara sûresinde de, savaşta zaafa kapılmamaya ve Allah’tan yardım istemeye teşvik etmek için geçmiş Müslümanların sabır ve sebatlarından örnek verilmiştir. Tâlût ile birlikte Câlût’a karşı savaşmaya giden ve nehirden su içmeme imtihanını kazanan az sayıda inananın sebatları nazara verilmiş ve

⁵⁴ er-Râzî, *Mefâtih*, IX,23 vd.

sayıca az olmalarına rağmen Câlût'u nasıl yendikleri anlatılmıştır.⁵⁵

Bu âyetlere göre asıl önemli olan sayı çokluğu değil ilâhî yardımdır. Çünkü ilâhî yardım geldikten sonra sayının az olmasının hiçbir kıymeti yoktur.⁵⁶ Âyetler bu kıssayı anlatarak, her zaman ve zemindeki bütün Müslümanların da bu düşünce içinde olmaları gerektiğini söylemiştir.

Âl-i İmrân sûresindeki âyetlerde de inkârcıların mal-mülklerinin ve evlatlarının kendilerine hiçbir fayda sağlamayacağı, Cehennem'e yakıt olacakları, onların da Firavun ailesi ve onlardan öncekiler gibi şiddetli azaba maruz kalacakları haber verilmiştir. Devamında Hz. Peygamber (a.s.)'dan, "inkârcıların mağlup olacağını ve Cehennem'e gireceklerini haber vermesi" istenmiştir. Daha sonra Bedir'de Müslümanların sayıca az olmalarına rağmen Allah yolunda savaştıkları için müşriklere karşı nasıl galip geldikleri anlatılmıştır. Bu galibiyetin sebebi olarak ise "Allah'ın yardımı" gösterilmiştir.⁵⁷ Böylece müminler bu şekilde devam ettikleri müddetçe, Allah'ın yardımının kendilerine geleceği belirtilmiş olmaktadır.

Bu âyetlerde Müslümanların Allah Teâlâ tarafından taltif edilmesi, düşmanlarının mağlup olacağını ve Allah'ın yardımının kendileriyle birlikte olduğunu haber verilmesi, onları bir yandan

⁵⁵ İlgili âyetlerde şöyle denilmiştir: "Tâlût, ordu ile hareket edince, 'şüphesiz Allah, sizi bir ırmakla imtihan edecektir. Kim ondan içerse benden değildir. Kim onu tatmazsa işte o bendendir. Ancak eliyle bir avuç alan başka.' dedi. İçlerinden pek azı hariç, hepsi ırmaktan içtiler. Tâlût ve onunla beraber iman edenler ırmağı geçince, (geride kalanlar) 'Bugün bizim Câlût'a ve askerlerine karşı koyacak gücümüz yok' dediler. Allah'a kavuşacaklarını kesin olarak bilenler (ırmağı geçenler) ise şu cevabı verdiler: 'Allah'ın izniyle büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır. Allah, sabredenlerle beraberdir.' (Tâlût'un askerleri) Câlût ve askerleriyle karşı karşıya gelince şöyle dediler. 'Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır. Ayaklarımızı sağlam bastır ve şu kâfir kavme karşı bize yardım et.' Derken, Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Dâvud, Câlût'u öldürdü. Allah, ona (Dâvud'a) hükümdarlık ve hikmet verdi ve ona dilediğini öğretti. Eğer Allah'ın; insanların bir kısmıyla diğerlerini savması olmasaydı, yeryüzü bozulurdu. Ancak Allah, bütün âlemlere karşı lütuf sahibidir." (Bakara, 2/249-251)

⁵⁶ er-Râzi, *Mefâtih*, VI,166.

⁵⁷ Âl-i İmrân, 3/10-13

teselli etmekte diğ er yandan da gelecekle ilgili müjdelemektedir. Âdetâ nâzil olan her bir vahiyde, gerçek müminlerin sırtları sıvazlanmakta, doğru yolda oldukları te'yid edilmekte ve Allah'a imanlarının sağlam olması durumunda her daim galip gelecekleri haber verilmektedir. Bu da onları daha dikkatli davranmaya teşvik etmekteydi. İşte vahyin, meydana gelen hadiselerle birlikte yürümesi, Müslümanlara moral vermesi, yeri geldiğinde inkârcı kâfirleri tehdid etmesi, Kur'ân'ın peyderpey nüzülü sayesinde olmuştur.

Müslümanları teselli eden ve gelecekte iyi günlere kavuşacaklarını müjdeleyen âyetlerden birisi de Nûr sûresinde⁵⁸ geçmektedir. Bu âyetlerin sebep-i nüzülü hakkında tefsirlerde şu rivayet aktarılmıştır: “Hz. Peygamber (a.s.) ve Ashabı kendisine vahiy geldikten sonra Mekke'de on yıl korku içinde kimi zaman gizli kimi zaman da açıktan davette bulundular. Bu dönemde savaşmaları emredilmemişti. Sonra Medine'ye hicret etmeleri emredildi. Orada savaş emredilmesine rağmen orada da korku içindeydiler. Gece-gündüz silah taşıyorlardı. Bunun üzerine ashaptan birisi Hz. Peygamber (a.s.)'a 'Ey Allah'ın Resûlü! Biz sürekli böyle korku içinde mi yaşayacağız? Emniyet içinde olacağımız ve silahları bırakacağımız günler gelmeyecek mi?' diye sordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: 'İçinizden bir kimsenin, silah taşımadan, elbisesini giyip halkın arasında rahatça oturacağı günlere ulaşmak için çok fazla değil biraz sabredeceksiniz.' Sonra Allah Teâlâ Nûr suresindeki bu âyeti indirdi. Daha sonra ise Allah, Peygamberini Arap yarımadasına hâkim kıldı da onlar silah taşımayı bıraktılar.”⁵⁹

İşte Müslümanların korkularından kurtulmalarını sağlayan ve onların emniyet hissetmelerini temin eden bu âyetlerde şöyle denilmiştir: “Allah, içinizden, iman edip de salih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi onları da yeryü-

⁵⁸ Nûr, 24/55.

⁵⁹ İbn Kesîr, *Muhtasar Tefsîr İbn Kesîr*, II,615 vd. Rivayetin farklı şekilleri için bkz. et-Taberî, *Tefsîr*, XVIII,170; Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmet en-Nisâbüri el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, Dâru'z-Zehâir – Müessesetü'r-Reyyân, Beyrut 2004, s. 327 vd; es-Suyûtî, *Lübâb*, s. 203; Komisyon, *Kur'ân Yolu*, IV,92 vd.

zünde mutlaka egemen kılacağına, onlar için hoşnut ve razı olduğu dinlerini iyice yerleştireceğine, yaşadıkları korkularının ardından kendilerini mutlaka emniyete kavuşturacağına dair vaadde bulunmuştur. Onlar bana kulluk eder ve bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar. Artık bundan sonra kimler inkâr ederse, işte onlar fâsıkların ta kendileridir.” (Nûr, 24/55)

Böylece Müslümanlara, özlemini çektikleri emniyetli günlerin geleceği müjdesi verilmiştir. Bu âyetten sonra iman edenlerin gönülleri rahata ermiş ve gelecek güzel günleri beklemişlerdir. Âyette zikredilen ilâhî vaad çok geçmeden gerçekleşmiş, Hudeybiye Antlaşmasından itibaren Müslümanları tehdit eden düşman ve savaş tehlikesi gittikçe azalmış, Mekke fethini yeni fetihler izlemiş, İslam toplumu korkan değil, kötülerin kendisinden çekindiği bir güç haline gelmiştir.⁶⁰

Yukarıda da ifade edildiği gibi geçmiş ümmetlerin kıssaları da müminler için bir teselli kaynağı olmuştur. Mesela Hz. Mûsâ'nın kavmi ile Firavun'un kavminden bahseden kıssalarda Müslümanlar için iyi örnekler ve teselliler vardır.⁶¹ Firavun, İsrailoğulları'nın erkek çocuklarını öldürüyor, kızlarını ve kadınlarını ise sağ bırakıyordu. Sonra Allah Teâlâ sabretmelerine karşılık İsrail oğullarını bu sıkıntılardan kurtarmıştır.

Yine Firavun ile iman eden sihirbazların kıssasında da Müslümanlar için iyi örnek vardır. Sihirbazlar iman ettikten sonra, Firavun'un onları öldürmekle tehdit etmesine ve bu tehdidi uygulamasına rağmen imanlarında sebat göstermişlerdi.⁶² İşte Müslümanların teselli edilmesinde önemli rolü olan Hz. Mûsâ'nın ve kavminin kıssası Kur'ân'da ayrıntılarıyla anlatılmaktadır.

⁶⁰ Komisyon, *Kur'ân Yolu*, IV, 94.

⁶¹ Kıssanın ayrıntıları için bkz. Tâ Hâ, 20/9-98; Şuarâ, 26/10-68; Kasas, 28/3-42; A'râf, 7/103-137; Yûnus, 10/75-92; Mü'minûn, 23/45-49; Neml, 27/7-14; Mü'min, 40/23-33.

⁶² Kutup, *Dirâsât Kur'âniyye*, s. 101.

Hûd,⁶³ Sâlih,⁶⁴ Lût⁶⁵ ve Nûh⁶⁶ kıssalarında da Müslümanlar için teselliler vardır. Bu kıssalarda ilk başlarda inkârcılar kuvvetli, Müslümanlar zayıf görünseler de işin sonunda kâfirler, ya Müslümanlar eliyle yenilmiş ya da Allah'ın gönderdiği bir felaket ile helâk olmuşlardır. Bundan dolayı birçok âyette belirtildiği gibi Allah'ın sünnetinin değişmemesinden⁶⁷ dolayı Kur'ân'a tabi olan Müslümanlar da işin sonunda galip, inkârcı kâfirler ve müşrikler ise mağlup olacaklardır. Gerçekten de ashap henüz Hz. Peygamber (a.s.) hayattayken inanmayanların mağlubiyetine, kendilerinin galibiyetine şahit olmuştur. Ne Mekke müşriklerinden ne de Medîne Yahudilerinden Müslümanlara karşı çıkabilecek kimse kalmamıştır. Böylece Allah'ın onlara vaadi gerçekleşmiştir.

Mesela Kamer sûresinde Nuh, Âd, Semûd ve Lût kavimlerinin kıssaları anlatıldıktan sonra Mekke müşriklerine hitaben şöyle denilmiştir: “(Ey Mekkeliler!) Sizin kâfirleriniz onlardan daha mı hayırlı? Yoksa sizin için kitaplarda bir beraat mı var? Yoksa onlar, ‘biz yardımlaşan (güçlü) bir topluluğuz’ mu diyorlar? O topluluk yakında (Bedir’de) bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır... Şüphesiz Allah’a karşı gelmekten sakınanlar cennetlerde, ırmak başlarındadırlar. Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler.” (Kamer, 54/43-55)

Yukarıda ki kırk beşinci âyetin sebab-i nüzûlü hakkında İbn Abbâs’tan şöyle bir rivayet gelmiştir: “Müşrikler Bedir’de, ‘biz yardımlaşan (güçlü) bir topluluğuz’ dediler. Bunun üzerine ‘O topluluk yakında (Bedir’de) bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacak-

⁶³Hz. Hûd kıssasının ayrıntıları için bkz. 11/50-60; Şuarâ, 26/123-140; A’râf, 7/65-72.

⁶⁴ Hz. Sâlih kıssasının ayrıntıları için bkz. Hûd, 11/61-68; A’râf, 7/73-79; Şuarâ, 26/141-159; Neml, 27/45-53.

⁶⁵ Hz. Lût’un kavmiyle yaşadığı olayların ayrıntıları için bkz. Hûd, 11/77-81; Hicr, 15/67-77; Şuarâ, 26/160-175; Neml, 27/54-57; Kamer, 54/33-39; A’râf, 7/80-84; Sâffât, 37/133-137.

⁶⁶ Hz. Nûh’un kavmiyle olan kıssasının ayrıntıları için bkz. Hûd, 11/25-48; Şuarâ, 26-103-122; Sâffât, 37/75-83; Kamer, 54/9-17; Nûh, 71/1-28; Yûnus, 10/71-73.

⁶⁷ Fâtır, 35/43; Ahzâb, 33/62; Fetih, 48/23; İsrâ, 17/77.

lardır.' (Kamer, 54/45) âyeti nâzil oldu."⁶⁸ Gerçekten de bu topluluk Bedir gününde bozguna uğradı.⁶⁹ Müslümanlar da Allah Teâlâ'nın kendilerine verdiği bu müjdenin hemen ortaya çıkmasıyla Allah'ın vaaadinin gerçek olduğunu gözleriyle gördüler. Böylece kalplerinin itminanı daha da arttı.

Rivayetlere göre, "O topluluk yakında (Bedir'de) bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır." (Kamer, 54/45) âyeti nâzil olunca Hz. Ömer şöyle demiştir: "Hangi topluluk bozguna uğrayacak, hangisi galip olacak. Sonra Hz. Ömer, Bedir günü Hz. Peygamber (a.s.)'ın bu âyeti okuduğunu görünce, bu âyetin te'vilinin bugün ortaya çıktığını gördüm." demiştir.⁷⁰ Görüldüğü gibi Sahabe, Kur'ân'ın müjdelerinin ve vaatlerinin tek tek gerçekleştiğini görüyordu. Bu, onların güçlerine güç katıyor ve dinlerine olan itimatlarını artırıyordu. İşte bütün bunlar Kur'ân'ın peyderpey nüzülü neticesinde olmuştur.

Öte yandan Kamer Sûresi Mekkîdir.⁷¹ Müslümanlara, azılı düşmanlarının yenileceği müjdesinin Mekke'de verilmesi ise çok önemlidir. Çünkü Müslümanlar Mekke'de çok zor durumdaydılar. Eziyetlerin her türlüsüne maruz kalıyorlardı. İşte o dönemde onları gerçek manada teselli edebilecek tek şey, Allah tarafından gelen istikbale dair müjdelerdi. Zira Mekke şartlarında ilâhî olmayan teselli ve müjdelerin Müslümanlar üzerinde gerçek manada tesirli olması mümkün değildi. Allah tarafından gelen bu teselliler ve müjdeler ise, Kur'ân'ın peyderpey inişi sonucu nâzil olan âyetlerle gerçekleşmiştir.

2.3. Müslümanları Yaptıkları Yanlışlar Hususunda Uyararak

Kur'ân'ın peyderpey inmesinin faydalarından ve hikmetlerinden birisi de, vahye muhatap olan Müslümanların yapmış olduğu bazı yanlışların zamanında tespit edilip düzeltilmesidir.

⁶⁸ es-Suyûtî, *Lübâb*, s. 257.

⁶⁹ et-Taberî, *Tefsîr*, XXVII,114.

⁷⁰ İbn Kesîr, *Muhtasar Tefsîr İbn Kesîr*, III,412 vd; Yazır, *Hak Dini*, VI,4653 vd.

⁷¹ er-Râzî, *Mefâtih*, XXIX,29; es-Suyûtî, *Lübâb*, s. 256.

Bu yanlışlar doğal olarak farklı zamanlarda meydana geldiklerinden, bu yanlışları düzelten vahyin de⁷² yaşanan olayın hemen akabinde yahut yaşanması muhtemel bir hatanın hemen öncesinde inmesi gerekmektedir. Bu da ancak vahyin peyderpey inişiyle mümkün olmuştur. İşte Kur'an'ın bu şekilde nâzil olması, yapılan yanlışların vahiy lisaniyle tashihini mümkün kılmıştır. Böylece hem Müslümanların yaptığı yanlışlar düzeltilmiş hem de onlara yol gösterilmiştir.⁷³

Mesela bir kısım Müslümanların Huneyn savaşı öncesinde sarfettikleri bazı sözler ve onların savaştaki durumları bu hususa örnek olarak gösterilebilir. Savaştan önce Müslümanların sayılarının müşriklerin sayılarından fazla olduğunu gören bazı Müslümanlar gurura kapılarak şöyle demişlerdi: “Bugün artık sayı azlığı sebebiyle asla mağlup olmayız.” O gün Müslümanların sayısı on iki bin civarında idi. Fakat savaşın başlarında, düşman okçularının atışları sebebiyle Müslümanların bir kısmı dağılıp gerisin geriye dönmek zorunda kalmışlardı. Dağılan ordunun toparlanması, savaşın sonuna doğru Hz. Peygamber (a.s.)'in ve sebatkâr bir grup Müslümanın gayretleriyle ancak mümkün olmuştu. Bu toparlanmadan sonra tekrar hücum edilerek zafer kazanılmıştı.⁷⁴ Böylece bu şekilde düşünenler, sayılarına güvenip Allah'tan hakkıyla yardım istemediklerinden dolayı çok sert bir ders almışlardır.⁷⁵

Bu sözleri sarfeden Müslümanların yaptıklarının yanlışlığı ve savaş esnasında Müslümanların karşı karşıya kaldıkları sıkıntılı durum âyetlerde şöyle ifade edilmiştir: “Andolsun, Allah birçok yerde ve Huneyn savaşı gününde size yardım etmiştir. Hani, çoklu-

⁷² ez-Zerkânî, *Menâbil*, I,62; Selkinî, *Mücez fî Ulûmî'l-Kur'an*, s. 34.

⁷³ Mevdûdî, *Kur'an'ı Nasıl Anlayalım*, s. 86.

⁷⁴ Rivayetin ayrıntıları için bkz. et-Taberî, *Tefsîr*, X,105 vdd; er-Râzî, *Mefâtih*, XVI,18 vd; İbn Kesîr, *Muhtasar Tefsîr İbn Kesîr*, II,132 vd; es-Suyûtî, *Lübâb*, s. 145; Yazır, *Hak Dini*, III,2493 vdd; es-Sâbûnî, *et-Tibyân*, s. 34; Ebû Şehbe, *el-Medhal*, s. 74; Atâ İbrahim Hasan, *Dirâsât fî'l-Kur'an ve Ulûmih*, *Dâru Garîb, Kabîre 2007*, s. 101; el-Kattân, *Mebâhis*, s. 109; Kamhâvî, *el-İcâz ve'l-Beyân*, s. 64.

⁷⁵ es-Sâbûnî, *et-Tibyân*, s. 34; Ebû Şehbe, *el-Medhal*, s. 74; Atâ İbrahim Hasan, *Dirâsât*, s. 101; el-Kattân, *Mebâhis*, s. 109; Kamhâvî, *el-İcâz ve'l-Beyân*, s. 64.

ğunuz size kendinizi beğendirmiş, fakat (bu çokluk) size hiçbir yarar sağlamamış, yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti. Nihayet (bozularak) gerisin geriye dönüp kaçmıştınız. Sonra Allah, Rasûlü ile mü'minler üzerine kendi katından güven duygusu ve huzur indirdi. Bir de sizin göremediğiniz ordular indirdi ve inkâr edenlere azap verdi. İşte bu, inkârcıların cezasıdır.” (Tevbe, 9/25-26)

Böylece Huneyn savaşı, Müslümanlar için bir ders olmuş, bu savaş sonucunda Müslümanlar, zafer ve galibiyetin sayı çokluğu ve maddî hazırlıkla değil, Allah'ın yardımıyla olduğunu anlamışlardır. Zira Allah, zaferi, dilediğinde sayıca kalabalık olanlara değil az olanlara nasip etmektedir.⁷⁶ Yine Müslümanlar bu savaş sonunda, kendini beğenmenin Müslüman ahlakına uymadığını ve sıradan sebeplerin Müslümanı Allah'a yönelip sığınmaktan alıkoymaması gerektiğini iyi bir şekilde anlamışlardır.⁷⁷

Şayet Kur'ân'ı Kerîm toptan bir defada inmiş olsaydı, bu hata hakkında Kur'ân lisanıyla Müslümanları zamanında uyarmak nasıl mümkün olacaktı? Çünkü bu olay henüz meydana gelmeden, müminleri bu davranışlarından dolayı uyaran ilgili ayetlerin nâzil olması⁷⁸ hikmete uygun olmazdı. Dolayısıyla Kur'ân'ın peyderpey inişinde Allah-u Teâlâ'nın gözetmiş olduğu maslahatlardan birisi de, Müslümanların ara ara uyarılmalarıdır.⁷⁹

Müslümanları uyaran âyetlerden birisi de Mâide sûresinde bulunmaktadır. Bu âyetlerin inmesine sebep olan olay hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Ama rivayetler genel olarak şu anlamdadır: “Sahabelerden bir kısmı daha iyi ibadet edebilmek için kadınlardan uzak durma, et ve yağ yememe, ölmeyecek kadar yeme, geceleri ibadetle, gündüzleri oruçla geçirme hususunda kendi arala-

⁷⁶ et-Taberî, *Tefsîr*, X,105; Ebû Şehbe, *el-Medhal*, s. 74.

⁷⁷ Ebû Şehbe, *el-Medhal*, s. 74.

⁷⁸ es-Sâbûnî, *et-Tibyân*, s. 34.

⁷⁹ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi Li Abkâmi'l-Kur'ân*, (Thk. İmâd Zeki el-Bârûdî, Hayrî Saîd), el-Mektebetu't-Tevfikîyye, Kahire 2008, XIII,26.

rında yemin ettiler. Hz. Peygamber (a.s.) bu sahabilerin yaptıklarını duyunca, onların üzerinde nefislerinin de hakkı olduğunu, kendisinin böyle bir şeyle emredilmediğini, kendisinin bazen oruç tuttuğunu bazen tutmadığını belirterek: “Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir” diyerek bu şekilde davrananları uyardı ve onları bu hareketlerinden vazgeçirdi.⁸⁰ İşte bu olay üzerine Müslümanları uyaran şu âyetler nâzil oldu: “Ey iman edenler! Allah’ın size helal kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin ve (Allah’ın koyduğu) sınırları aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez. Allah’ın size rızık olarak verdiklerinden helal, iyi ve temiz olarak yiyin ve kendisine inanmakta olduğunuz Allah’a karşı gelmekten sakının.” (Mâide, 5/87-88)

Görüldüğü gibi burada alınan yanlış bir karara, peyderpey nüzûlün bir sonucu olarak anında müdahale edilmiş, ruhbanlığın İslamiyet’te kabul ve teşvik edilmediği, gerek Hz. Peygamber (a.s.) tarafından, gerekse âyetlerle Allah tarafından anında açıklanmıştır. Başka bir âyette de Hıristiyanlık’ta var olduğu iddia edilen ruhbanlığın aslında ilâhî kaynaklı olmadığı, Allah’ın rızasını kazanmak için kendilerinin ortaya çıkardığı, fakat ortaya çıkardıkları bu şeye de hakkıyla riayet etmedikleri belirtilmiştir.⁸¹ İşte bu âyetlerle de Müslümanların onların durumuna düşmesine engel olunmuştur.

Allah Teâlâ’nın âyetler vasıtasıyla Müslümanları uyardığı durumlardan birisi ise çok soru sormayla ilgilidir. Mâide sûresinde gelen âyetler şu şekildedir: “Ey iman edenler! Size açıklandığı takdirde, sizi üzecek olan şeylere dair soru sormayın. Eğer Kur’ân indirilirken bunlara dair soru sorarsanız size açıklanır. (Hâlbuki) Allah onları bağışlamıştır. Allah, çok bağışlayandır, halimdir. Sizden önceki bir millet o tür şeyleri sordu da sonra o yüzden kâfir oldular.” (Mâide, 5/101-102)

⁸⁰ Rivayetin ayrıntıları ve farklı rivayetler için bkz. el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, 205 vd; et-Taberî, *Tefsîr*, VII,10 vdd; er-Râzî, *Mefâtih*, XII,60 vd; İbn Kesîr, *Mubtasar Tefsîr İbn Kesîr*, I,541 vd; es-Suyûtî, *Lübâb*, s. 119.

⁸¹ Hadîd, 57/27.

Yani peygamberin size tebliğ ettiği şeyleri alın, tebliğ etmediği şeyleri ise sorup araştırmayın. Şayet size tebliğ edilmeyen şeyleri çokça sorup araştırırsanız bundan dolayı kaldıramayacağınız şeylerle mükellef kılınırsınız ve bu da size ağır gelir.⁸²

Bu âyetin sebab-i nüzûlü hakkında birbirine yakın çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerden birisi Sahîh-i Buhârî'de geçen ve İbn Abbâs'tan gelen bir rivayettir. İbn Abbâs şöyle demiştir: “Bir kısım insanlar dalga geçmek için Hz. Peygamber (a.s.)'a sorular soruyorlardı. Mesela bir adam, ‘babam kimdir?’ diyordu. Devesi kaybolan başka birisi ise, ‘devem nerededir?’ diye soruyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirdi.”⁸³

Sahîh-i Müslim'de gelen rivayette ise Ebû Hureyre şöyle demiştir: “Hz. Peygamber (a.s.) bize bir hutbe okumuş ve ‘ey insanlar Allah size haccı farz kıldı’ demişti. Bunun üzerine bir sahâbî ‘her yıl mı ey Allah'ın Rasûlü’ diye sordu. Hz. Peygamber bu soru üzerine sustu. Öyle ki adam bu soruyu üç kez tekrarladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: ‘şayet evet deseysdim (her yıl haccetmeniz) vacip olurdu ve buna da güç yetiremezsiniz. Benim değinmediğim konularda soru sormayın. Sizden önceki bazı toplumlar çok soru sormaları, sonra da bunlar üzerinde ihtilafa düşmeleri nedeniyle helak olmuşlardır. O halde size bir şey emrettiğimde, gücünüz yettiğince onu yerine getirmeye çalışın. Size bir şeyi yasakladığımda da ondan kaçının.”⁸⁴

⁸² er-Râzî, *Mefâtih*, XII,90.

⁸³ Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâil el-Cu'fi el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sabîh*, (Thk. Muhammed Nizâr Temim, Heysem Nizâr Temim), Dâru'l-Erkâm, Beyrut ts., 4622: Tefsîru Süreti'l-Mâide, 5; Aynı eserde benzer bir rivayet ise şu rakamla gelmiştir: 4621: Tefsîru Süreti'l-Mâide, 5.

⁸⁴ İbnü'l-Haccâc en-Nisâbüri Müslim, *Sabihu Müslim*, Dâru'l-Ma'rife, (Thk. eş-Şeyh Halîl Me'mûn Şihâ), Beyrut 2010, 3244: Hacc, 412; farklı rivayetler için bkz. Buhârî, 4621: Tefsîru Süreti'l-Mâide, 5 ve 4622: Tefsîru Süreti'l-Mâide, 5; Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sûra et-Tirmizî, *el-Câmiu's-Sabîh*, *Sünenü't-Tirmizî*, (Thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut ts., 814: Hacc, 5; et-Taberî, *Tefsîr*, VII,87 vdd; el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 211 vd; er-Râzî, *Mefâtih*, XII,92; İbn Kesîr, *Muhtasar Tefsîr İbn Kesîr*, I,554 vd; es-Suyûtî, *Lübâb*, s. 121.

Bu âyetin nüzûl sebebi hakkında yukarıda aktarılan iki rivayete benzer ve farklı birçok rivayet vardır. et-Taberî, bu rivayetlerden “haccın her yıl olup olmadığının sorulduğu” rivayetle “bir kişinin babasının kim olduğunu sorduğu” rivayetinin en sahih rivayetler olduğunu belirtmiştir.⁸⁵ Bu âyette hem Kur’ân’ın Peyderpey indiği vurgulanmakta, hem de bu nüzûl karşısında Müslümanların takınması gereken pozisyon açıklanmaktadır. Bu da “çok soru sormamak”tır. Çünkü çok soru, daha çok mükellefiyet manasına gelmektedir. Bu da insanlara güçlerinden daha fazla sorumlulukların yüklenmesi manasına geldiğinden hikmete uygun değildir.

Âyette vahyin inişi anlatılırken “tenzîl” lafzının kullanılması da önemlidir. Çünkü âyette vahyin inmesinden kasıt, anlaşıldığı kadarıyla “peyderpey nüzûl”dür. Peyderpey nüzûl için bu formun kullanılması makama oldukça uygundur. Çünkü yukarıda da değinildiği gibi “tenzîl” daha çok “peyderpey nüzûl”⁸⁶ için kullanılmaktadır.

Peyderpey nâzil olan vahiy vasıtasıyla Müslümanların uyarıldığı daha pek çok durum vardır. Mesela, Cuma namazı esnasında gelen bir ticaret kervanı sebebiyle Müslümanların mescidi terk etmeleri ve kervana koşmaları sebebiyle uyarılmaları;⁸⁷ Hz. Peygamber (a.s.)’in önüne geçilmesini, O’nun yanında sesin yükseltilmesini ve O’na uzaktan bağırılmasını yasaklayan Hucurât sûresindeki âyetler;⁸⁸ Hz. Peygamber (a.s.)’in Mekke fethini gizlice Mekkelilere haber vermek için mektup gönderen Hâtûp b. Belta isimli sahabe-

⁸⁵ et-Taberî, *Tefsîr*, VII,92.

⁸⁶ el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 491; el-Cürcânî, *Kitâbu’t-Tarîfât*, s. 93.

⁸⁷ Cum’a, 62/11; Ayrıca ilgili rivayetler için bkz. Buhârî, 2064: el-Buyû, 11; Müslim’de ki rivayette ise bu olayın Hz. Peygamber (a.s.) in hutbe okurken meydana geldiği belirtilmiştir. Bkz. Müslim, 1994: Cum’a, 11 Rivayetler hakkında ayrıntılar için bkz. et-Taberî, *Tefsîr*, XXVIII,108 vdd; el-Vâhidî, *Esbâbu’n-Nüzûl*, s. 429; er-Râzî, *Mefâtih*, XXX,10 vd; İbn Kesir, *Mubtasar Tefsîr İbn Kesir*, III,501 vd; es-Suyûtî, *Lübâb*, s. 270.

⁸⁸ Bkz. Hucurât, 49/5 Bununla ilgili rivayetle için bkz. Buhârî, 4845: Tefsîru Sûreti’l-Hucurât, 49 ve 4847: Tefsîru Sûreti’l-Hucurât, 49 ve 4367: el-Megâzî, 69; el-Vâhidî, *Esbâbu’n-Nüzûl*, s. 385 vdd; es-Suyûtî, *Lübâb*, s. 247 vd; Yazır, *Hak Dini*, VI,4449 vd.

nin bu fiili üzerine⁸⁹ gönderilen âyetler⁹⁰ ve Uhud'da kendilerine emredilen yerden ayrılan Müslümanları uyararak Âl-i İmrân sûresindeki âyetler⁹¹ de bu tür uyarılara örnek olarak verilebilir.

Böylece Kur'ân, müneccemen nüzûlü neticesinde âdeta muhatap toplumu beraber yürümüş, varlığını onlara her zaman hissettirmiş, varlığıyla inananları rahatlatmış ve yaptıkları yanlışlardan dolayı onları uyararak hem aynı yanlışta bir daha düşmelerini engellemiş hem de sonradan gelen Müslümanların aynı hatalardan ders çıkarmalarını sağlamıştır.

2.4. Müslümanların Sürekli Olarak Kur'ân'la Muhatap Olmalarını Sağlamak

Kur'ân'ın Tencîmî'nin hikmetlerinden birisi de, Müslümanların vahye olan ilgilerini ve isteklerini canlı tutmak⁹² ve sürekli olarak Kur'ân gündemli yaşamalarını sağlamaktır. Çünkü Kur'ân'ın hepsi bir anda gelmiş olsaydı, ilk zamanlarda heyecan ve istekle âyetlere sarılacaklardı. Fakat zaman geçtikçe ülfet ve rehavet oluşacak, âyetlerin indiği anda hissettikleri heyecanı ve iştihayı aynı derecede hissedemeyeceklerdi. Fakat âyetlerin yirmi üç sene boyunca peyderpey inmesi neticesinde ilk zamanlardaki heyecanları hiç durmadan devam etmiştir. Sürekli Kur'ân gündemli yaşamaları neticesinde ise Kur'ân'ın lezzetini her an damaklarında hissetmişler ve her gün dipdiri ve taptaze hislere sahip olmuşlardır. Vahyin tek bir defada toptan inmesi durumunda ise kendilerini ülfet kaplayacaktı. Mesela Kur'ân'ın günümüzdeki Müslümanların elinde olma-

⁸⁹ İlgili rivayetler için bkz. Buhârî, 4890: Tefsîru Sûreti'l-Mümtehine, 60; et-Taberî, *Tefsîr*, XXVIII,61 vdd; el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 421 vdd; es-Suyûtî, *Lübâb*, s. 266 vd.

⁹⁰ Mümtehine, 60/1-3.

⁹¹ Âl-i İmrân, 3/152-153 Konuyla ilgili farklı rivayetler ve ayrıntılar için bkz. Mukâtil b. Süleyman el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, (Thk. Ahmed Ferîd) Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, I,197 vd; et-Taberî, *Tefsîr*, IV,129 vdd; el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 125 vd; er-Râzî, *Mefâtih*, IX,32; Komisyon, *Kur'ân Yolu*, I,690 vd.

⁹² Abdulhamit Birişik, "Kur'an", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2002, XXVI, 383-388, s. 384.

sına rağmen, onu bir türlü heyecanla, ihlas ve samimiyetle okuyup hayatlarında uygulayamamaları gibi onlarda da bir donukluk meydana gelecekti. Kur'an sadırlarda değil, satırlarda kalacaktı.

Hâlbuki Kur'an için asıl olan kalplerde olmasıdır. Her ne kadar Kur'an kendisini "kitap"⁹³ diye tavsif etmişse de o, "kütüphanemizde yıllardan beri duran, yüzü hiç açılmamış, hayatımızda hiçbir tesiri olmayan kuru ve ruhsuz kitaplar" gibi değildir. O, muhataplarının içine giren, ruhlarına işleyen, zihnini ele geçirip yönlendiren bir kitaptır/olmalıdır. O, hayat rehberi yapılacak ve adeta bir Müslüman üzerinde tezahür eden/etmesi gereken bir kitaptır. İşte o, ilk muhatapların devrinde gerçekten de böyle olmuştur. Böyle olmasının en mühim sebeplerinden birisi de, "peyderpey nüzülü"dür. Bu nüzül sayesinde adeta insanlarla sürekli birlikte olduğunu onlara hissettirmiştir. Onlar da bunun neticesinde ilâhî iradenin sürekli kendilerini kontrol ettiğinin farkına varmışlar ve yaşamlarını ona göre düzenlemişlerdir.

Sonuç

Son ilahî kitap olan Kur'an peyderpey nâzil olmuştur. Bu nüzülün pek çok sebebi ve hikmeti vardır. Bu sebeplerden ve hikmetlerden bazıları ilk Müslümanlarla alakalıdır. Bu nüzül ile ilk Müslümanların durumları gözetilmiştir. Mesela o günkü Müslümanların çoğu ümmi olduğu için toplu halde ya da yazılı bir kitap olarak inmemiş, anlaşılmasının ve uygulamasının kolay olması için ara ara inmiştir. Ayrıca bu nüzül neticesinde bütün mükellefiyetler bir anda vaz' edilmediği için inananlar kaldıramayacakları yüklerle muhatap olmamışlardır. Yine bu nüzülün sonucu olarak sıkıntı anlarında, peyderpey gelen âyetler onları teselli etmiş ve gelecekleri hakkında onları müjdelemiştir. Diğer taraftan bu iniş, Müslümanların risâlet devri boyunca yapmış oldukları yanlışlara vahiy lisanıyla müdahale imkânı sağlamıştır. Son olarak ise Müslümanların sürekli Kur'an gündemli yaşamlarını sağlamış ve vahyin onlar üzerindeki tesirini sürekli canlı tutmuştur.

⁹³ Bakara, 2/2.

Kaynaklar

Akgül, Muhittin, *Kur'ân İklimine Seyahat*, Işık Yayınları, İstanbul 2008.

el-Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbu'd-Dîn es-Seyyid Mahmûd, *Rûbu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'î'l-Mesânî*, (Thk. es-Seyyid Muhammed es-Seyyid, Seyyid İbrahim İmrân), Dâru'l-Hadîs, Kâhire 2005.

Atrîs, Muhammed, *el-Mu'cemu'l-Vâfî li-Kelimâti'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Mektebetü'l-Âdâb, Kâhire 2006.

el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *Şuabu'l-İmân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsîri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1991.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Tefsîr Tarihi*, Örnek Matbaası, Ankara 1955.

Bırışık, Abdulhamit, "Kur'an", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2002, XXVI, 383-388.

el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâil el-Cu'fi, *el-Câmi'u's-Sabîb*, (Thk. Muhammed Nizâr Temîm, Heysem Nizâr Temîm), Dâru'l-Erkâm, Beyrut ts.

el-Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Abkâmu'l-Kur'ân*, (Nşr. Abdusselam Muhammed Ali Şahin), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2007.

el-Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, Dâru'r-Reyyân Li't-Turâs, Medîne ts.

Duman, Zeki, *Nüzûlundan Günümüze Kur'ân ve Müslümanlar, Nasıl Okudular Nasıl Okumalıyız*, Fecr Yayınevi, Ankara 1996.

Duman, Zeki, "Asr-ı Saadet'te ve Günümüzde Kur'ân'a Bakış Açısı", *Kur'ân'ı Nasıl Anlamalıyız, Sempozyum, Tebliğ ve Müzakerele-ri*, (Ed. Abdulhamit Birışık), 7-8 Haziran 1994 Bursa, (ss. 21-32) Kurav Yayınları, Bursa 2005.

Ebû Şâme el-Makdisî, Şihâbu'd-Dîn Abdurrahman b. İsmâil b. İbrâhim, *Kitâbu'l-Mürşidi'l-Vecîz İlâ Ulûmin Teteallaku Bi'l-Kitâbi'l-Azîz*, (Thk. Tayyar Altıkulaç), Dâru Sâder, Beyrut 1985.

Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *el-Medhal Li Dirâseti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Cil, Beyrut 1992.

Gökkır, Necmettin, "Hz. Muhammed'in Ümmî Olması Kur'ân-ı Kerîm'in Peyderpey Nâzil Olmasının Hikmetlerinden Biri Midir?" *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 17, 2008, 197-222.

Güngör, Mevlüt, "Kur'ân'ın Peyderpey İndirilmesindeki Hikmetler" *D.İ.D.*, S. III, Temmuz- Ağustos-Eylül 1988.

Halis, Zeki, "Hz. Peygamberi Teselli ve Kalbini Takviye Bağlamında Tencîmu'l-Kur'ân", *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, Nisan 2012, 83-118.

Hasan, Ahmet Atâ İbrahim, *Dirâsât fi'l-Kur'ân ve Ulûmih*, Dâru Garîb, Kahire 2007.

Hasan, Emine Ahmed, *Nazarîyyetu't-Terbiye fi'l-Kur'ân ve Tatbîkâtubâ fi Abdi'r-Rasûl*, Dâru'l-Meârif, Kahire 1985.

- Saïd Havvâ, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, Dâru's-Selâm, Kahire 2009.
- Hicâzî, Muhammed Mahmûd, *el-Vahdetü'l-Mevdûiyye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Kutubi'l-Hadîse, Kahire 1970.
- Itr, Nüreddîn, *Ulûmu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Matbaatu's-Sabâh, Dımeşk 1996.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *Tefsîru't-Tabrîr ve't-Tenvîr*, Dâru Suhnûn, Tunus 1997.
- İbn Fâris, Ebu'l Hüseyin Ahmed İbn Zekeriyya, *Mekâyîsu'l-Luga*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2008.
- İbn Kesîr, el-Hâfız İmâdu'd-Dîn Ebu'l-Fidâ İsmâil, *Mubtasar Tefsîr İbn Kesîr*, (Thk. ve ihtisâr, Muhammed Ali es-Sâbûnî), Dâru'l-Kalem-Mektebetu Cidde, Beyrut ts.
- İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2003.
- İbn Sa'd b. Menî' ez-Zühri, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, (Thk. Ali Muhammed Ömer), Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 2001.
- el-İsfehânî, er-Râgıb, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2001.
- İsmâil, Muhammed Bekr, *Dirâsât fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Menâr, Kahire 1999.
- Kamhâvî, Muhammed es-Sâdık, *el-Îcâz ve'l-Beyân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Mektebetü'ş-Şurûk ed-Devliyye, Kahire 2007.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'ân Psikoloji Atlası*, Kendini Bilmek Yayınları, Malatya 2010.

- el-Kattân, Mennâ', *Mebâbis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Mektebetu Vehbe, Kahire 2008.
- Kırca, Celal, *Kur'ân ve İnsan, Kur'ân Araştırmaları 1*, Marifet Yayınları, İstanbul 1996.
- Komisyon, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007.
- Komisyon, *el-Muntehab fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Vizâretu'l-Evkâf, Kahire 1985.
- el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensâri, *el-Câmi' Li Abkâmi'l-Kur'ân*, (Thk. İmâd Zeki el-Bârûdî, Hayrî Saîd), el-Mektebetu't-Tevfikîyye, Kahire 2008.
- Kutup, Muhammed, *Dirâsât Kur'âniyye*, Dâru's-Şurûk, Kahire 1995.
- Musa Şahin Laşin, *el-Leâli'l-Hisân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru's-Şurûk, Kahire 2002.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhimu'l-Kur'an, Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, (Çev. Komisyon), İnsan Yayınları, İstanbul 1986.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Kur'ân'ı Nasıl Anlayalım*, (Çev. Bekir Karlığa), İşaret Yayınları, İstanbul 1997.
- Mukâtil b. Süleyman el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, (Thk. Ahmed Ferîd), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Mukâtil b. Süleyman el-Belhî, *el-Vucûb ve'n-Nezâir fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2008.
- Müslim, İbnu'l-Haccâc en-Nîsâbüri, *Sabihu Müslim*, Dâru'l-Ma'rife,

- (Thk. eş-Şeyh Halil Me'mûn Şihâ), Beyrut 2010.
- en-Nemir, Abdu'l Mün'im, *Ulûmu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye-Dâru'l-Kitâbi'l-Mısri-Dâru'l-Kitâbi'l-Lübânî, Kâhire 1983.
- er-Râzî, Fahreddin, *Mefâtîhu'l-Gayb*, (Thk. İmâd Zeki el-Bârudî), el-Mektebetü't-Tevfikiyye, Kahire 2003.
- er-Râzî, Zeynuddîn Muhammed b. Ebî Bekir Abdulkâdir, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'âni'l-Azîm*, (Thk. Hüseyin Elmalı), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefâsîr*, Dersâadet, İstanbul ts.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *et-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Cil, Beyrut ts.
- es-Sa'dî, Abdurrahman b. Nâsır, *Teysîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, Mektebetu Beyti's-Selâm, Riyad 2010.
- Saîd, Muhammed Ra'fet, *Târîhu Nuzûli'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Vefâ, Mansûra 2002.
- es-Sâlih, Subhî, *Mebâbis fî Ulûmi'l-Kur'an*, Dersâadet, İstanbul ts.
- Selkînî, Abdullah Muhammed, *Mûcez fî Ulûmi'l-Kur'an ve Usûli't-Tefsîr*, Dâru'l-Mektebî, Dımeşk 2002.
- es-Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân, *Lübâbu'n-Nukûl fî Esbâbi'n-Nuzûl*, Müessesetü'l-Muhtâr, Kahire 2006.
- es-Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr ve el-Mahallî, Celâleddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *Tefsîru'l-*

Celâleyn, Dâru'l-Menâr, Kahire ts.

Sürmeli, Mehmet, *Sabâbenin Kur'an Anlayışı*, Mavi Yayıncılık, İstanbul 2006.

eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr, el-Câmi' Beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye Min İlmi't-Tefsîr*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2000.

Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2012.

et-Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-A'lemî Li'l-Matbûât, Beyrut 1997.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân, Tefsîru't-Taberî*, el-Mektebetu't-Tevfikiyye, Kahire 2004.

et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sûra, *el-Câmi'u's-Sahîb, Sünenu't-Tirmizî*, (Thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut ts.

el-Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmet en-Nisâbüri, *Esbâbu'n-Nüzûl*, Dâru'z-Zehâir – Müessesetü'r-Reyyân, Beyrut 2004.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Matbaai Ebuzziya, İstanbul 1935-1939.

Yıldırım, Suat, *Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000.

ez-Zebîdî, Muhammed Murtazâ, *Tâcu'l-Arûs Min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Mektebetu Hukûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt 1965-2001.

ez-Zemahşerî, Cârullah Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *Tefsiru'l-Keşşâf An Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûbi't-Te'vîl*, (Nşr. Muhammed Abdusselam Şahin) Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.

ez-Zerkânî, Muhammed Abdu'l-Azîm, *Menâbilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2003.

Tanjim al-Quran in the Context of Initial Muslims

ZEKİ HALİS

Lect. Dr. | Iğdır University, Faculty of Divinity, Department of Basic Islamic Sciences

Abstract: To change a society and install new obligations in this society is very difficult. But this will be possible with taking into account the all status of this society. In the Qur'an revelation, the level and condition of the Muslims, were taken into account, Therefore, the Qur'an didn't revealed altogether at a time. But revealed gradually at twenty three years according to the level, needs, notions, and progress of the society. Thus, this society didn't encountered with a book which they didn't see similar to this book previously. Therefore, they accustomed more easily a book descending step by step.

Keywords: Quran, tanjim, step by step revelation, wisdom, reason, consolation, good news.